Іван Труш.

Сто літ тому назад.

По памятнім бою під Ватерльо 18. червня 1815 р., який був фіналом війн, що кровавили Европу через двайцять літ, — була порішена дальша судьба европейських держав і народів на некористь тодішнього керманича політичного ходу Европи Наполеона І. та на некористь Франції. Провід в культурних змаганях світа обняла англійська нація, забезпечивши престіж своєї влади на мори вже по битві під Трафальгаром.

Потрясений до підвалини пристарілий устрій Европи перетворив ся та зачав видавати плоди, які проявили ся по літах у консолідації нових державних націй, у демократизації континентальних суспільностий, в новім законодавстві та в небувалім доси розвою промислу, науки і штуки.

Для героя, котрий в значній мірі дав поштовх до нового жития держав і народів, не стало місця в Европі. Переслідуваний всіми, мусів він віддати ся в руки своїх найзавзятійших ворогів Англійців, котрі його вивезли як военного полоненого на далекий, океанський острів св. Олени. Тут жив Наполеон під наглядом спеціально для сеї цілі ново іменованого губернатора Гудсона Лєве, чоловіка мало інтелігентного і здобичливого, який аж до смерти Наполеона 5. мая 1821 р., не вичерпував всіх засобів і способів, щоби бувшого імператора Франції, першого володара в Европі, як найбільше ограничувати в особистій свободі.

З цісарем Франції, котрого Англія велїла тепер називати генералом Бонапартом, приїхали на острів як добровільні полонені його невідступні: граф Ля Кас, генерал Гурго та генерали Бертран і Монтольон з жінками та дітьми. Майже цілий час свого побуту на острові був Наполеон занятий споминами своїх подвигів, укладаючи їх в форму історичних мемуарів, котрі диктував під перо своїх згаданих товаришів недолї. І так, не могучи конструувати стратегічні пляни та виконувати їх, творив він літературу і снував сим дальше нїмб навколо власної постаті, та переносив його дальше на постать молоденького передчасно померлого сина—на цілу свою сїмю.

Із мук Наполеона на острові св. Олени та із сяйва його мемуарів повстав в Франції культ бонапартизму, який поклав підставу на імператорський престіл, на який засів по літах братанич імператора князь Людвик — як Наполеон III.

Отся історична подія і велика постать Наполеона пригадуєть ся нам мимохіть сегодня, в часї великої военної хуртовини, силою своєї нечуваної величі, якої ніколи не закривав ні простір, ні плїсень сотень літ. Спомини отсих подій тим більше насувають ся нам на память, що ми переживаємо як раз по сотні літ події, в грі політичних та стратегічних сил такі подібні до Наполеонських часів.

Мимохіть збирає цїкавість, насуваєть ся бажанє пізнати, які чутя хвилювали в серци сего, на майже відлюдним океанськім острові закованого, великого володаря Франції, що зумів диктувати свою волю цілому европейському континентови. Заспокоєнє сего бажання дають нам спомини графа Монтольона, котрий описує день нового року 1817, пережитого сими надзвичайними виселенцями на острові св. Олени. В тім дни приходили в Парижи до Тілєріїв, щоби віддати поклін і новорічні бажаня Наполеонови, всї вищі представники Франції і дипльоматичні заступники цілої Европи — тепер не появили ся тут навіть всї найвірнійщі, бо граф Ля Кас виїхав 30. грудня 1916 р. до Европи. На гратуляції, зложені вибраною горсткою, відповів Наполеон, який рано був дуже пригноблений, ось якими словами: „Я тут лежу в гробі, та не маю вже більше відвари празнувати сімейні свята. Прийдіть всї до мене коло години 4, може на тодї сполошить менї працю гадки ночи."

Точно о год. 4 — пише Монтольон — появили ся ми всї, щоби батькови зложити бажаня, відповідні чутям, які ми що-дня носили в серцях.

„Вірю вам — відповів Наполеон — не жду одначе від долї нїчого більше, як смерти, щоби покінчили ся мої муки. Ви бачите, як день в день до давних обид приходять нові. Жалую вас дуже, бо чим більше показуєте для мене привязаня, тим більше мусите терпіти під тягаром мого нещастя. Сподіваємо ся, може пан Гудсон Лєве позволить пройти бодай сегодншньому дневи, не завдаючи нам нових мук. Ваші діти будуть сегодня їсти разом з нами, хотїв би я, щоби їх веселість була цілковита."

Бажанє і надія Наполеона не сповнили ся й тут, бо ще того дня арештувала сторожа генерала Гурго, який мусїв пересидїти в замкненю аж до зміни сторожі. Взагалї положенє Наполеона не поправляло ся в новім році, а погіршало со значно. Губернатор зачав шиканувати вязнїв що раз сильнійше, а невдоволений генерал Гурго відїхав незадовго до Европи. При цісарі лишили ся тільки Бертран і Монтольон із сімями, яких товариство збільшив своєю особою тільки італійський лїкар Антомаркі.

Сї не відступили Наполеона аж до його смерти,